

M:2

12.217/50

KETNYELVŰ

KLASSIKUS

KÖNYVTÁR

Rolland Romain

Az égő csipkebokor

Le Buisson Ardent

Az eredeti szöveg és hű magyar
fordítása

Franciából fordította
Király György

50.
SZÁM

LANTOS A KIADÁSA

BUDAPEST

IV. MUZEUM-KÖRUT. 3

KÉTNYELVŰ KLASSIKUS KÖNYVTÁR
50. SZÁM

ROLLAND ROMAIN

AZ ÉGŐ
CSIPKEBOKOR
LE BUISSON
ARDENT

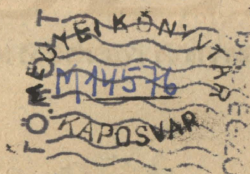
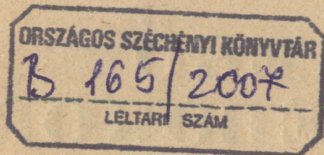
AZ EREDETI SZÖVEG ÉS HŰ MAGYAR FORDÍTÁSA

FRANCIÁBÓL FORDÍTOTTA
KIRÁLY GYÖRGY

BUDAPEST, 1921. LANTOS KIADÁSA

M 12. 217/50:2

Romain Rolland.

Született Clamecyban 1866-ban. Művészettörténeti, különösen a zene körébe vágó tanulmányaival hamar kathedrát szerzett az École normaleban, melynek tanítványa volt. 1903 óta a Sorbonne tanára. Kritikáin kívül főként filozófiai drámáival tűnt föl, melyek közül *Les Loups* (A farkasok, 1898.), *Danton* (1900.), *Le Temps viendra* (Eljön majd az idő, 1903.) érdemel figyelmet. Európai nevet azonban csak a *Jean Christophe* c. tizkötetes regényével szerzett, melyet 1904 és 1912 között írt. Képzeltbeli élettörténete ez egy kiváló muzsikusnak, kit főként Beethoven és Hugo Wolf vonásaira formált, s ámellelt hatalmas képét adja benne a maga kora forrongó kulturtörékvéseinek. Az itt közölt részlet a kilencedik kötet végső fejezetének legszebb lapjait adja, Christophe életének egyik válságos fordulóját, mikor legjobb barátja Olivier halálától s egyéb csalódásoktól lesújtva magányos harcát vivja tehetségével, míg a teremtmő erő, az új hit megint fölébred benne.

A háboru alatt Romain Rolland nagyszabásu pacifista működést fejtett ki svájci magányában (Villeneuveben, a genfi tó partján), amiért egyformán kihívta maga ellen honfitársai, a franciák, és ellenségei, a németek, haragját. De ő rendületlenül kitartott a «gyűlölet» elleni harcában, az ellene indított rágalmak hadjáratában mind nemesebben bontakozik ki prófétai alakja, mint a népek békéjének és az emberi szellem szabadságának hirdetője.

A háborus időkre vonatkoznak *Au-dessus de la Mêlée* (A kavarodás fölött) és *Aux Peuples assassinés* (A lemészárolt népekhez) c. politikai művei és *Clerambault* c. regénye, míg egy másik regénye, a *Colas Breugnon*, és komédiája, *Liluli*, ugyane korból való derüesebb intermezzói munkáságának.

Említésre méltók még művészeti és irodalmi életrajzai, melyek Beethovennel, Michelangelóval, Tolsztojjal stb. foglalkoznak.

Első nagyobbszabásu életrajza az idén jelent meg németül, Stefan Zweig, a kiváló bécsi költő tollából.

(K. Gy.)

AZ ÉGŐ CSIPKEBOKOR
LE BUISSON ARDENT

OSZK

Országos Széchenyi Könyvtár

Le Buisson Ardent.

Mon Dieu, que t'ai-je fait? Pourquoi m'accables-tu? Dès l'enfance, tu m'as donné pour lot la misère, la lutte. J'ai lutté sans me plaindre. J'ai aimé ma misère. J'ai tâché de conserver pure cette âme que tu m'avais donnée, de sauver ce feu que tu avais mis en moi... Seigneur, c'est toi, c'est toi qui t'acharnes à détruire ce que tu avais créé, tu as éteint ce feu, tu as souillé cette âme, tu m'as dépouillé de tout ce qui me faisait vivre. J'avais deux seuls trésors au monde: mon ami et mon âme. Je n'ai plus rien, tu m'as tout pris. Un seul être était mien dans le désert du monde, tu me l'as enlevé. Nos coeurs n'en faisaient qu'un, tu les as déchirés, tu ne nous as fait connaître¹) la douceur d'être ensemble que pour nous faire mieux connaître l'horreur de nous être perdus.

Tu as creusé le vide autour de moi, tu l'as creusé en moi. J'étais brisé, malade, sans volonté, sans armes, pareil à un enfant qui pleure dans la nuit. Tu as choisi cette heure pour me frapper. Tu es venu, à pas sourds, par derrière, comme un traître, et tu m'as poignardé; tu as lâché sur moi ton chien féroce, la passion; j'étais sans force, tu le savais, et je ne pouvais lutter; elle m'a terrassé, elle a tout saccagé en moi, tout sali, tout détruit...

Az égő csipkebokor.

Én istenem, mit vétettem ellened? Miért sujtasz? Gyermekségem óta sorsomul adtad a nyomort, a küzdelmet. Küzdöttem panaszkodás nélkül. Szerettem a nyomoruságomat. Azon voltam, hogy tisztán megőrizsem a lelket, melyet nekem adtál, hogy megóvjam a tüzet, melyet belém helyeztél... Uram, te vagy, te vagy, aki mindenképen szét akarod rombolni, amit teremtetél, eloltottad ezt a tüzet, bemocskoltad ezt a lelket, megfosztottál mindentől, ami életet öntött belém. Csupán két kincsem volt ezen a világon: a barátom és a lelkem. Most nincsen semmim, mindent elvettél. Egyetlen lény volt az enyém a világ pusztaságában, te elraboltad tőlem. Egy sziv dobogott bennünk, te széttépted, csak azért izlettetted meg velünk az együttlét örömét, hogy jobban megismerhessük az elszakadás borzalmát.

Ürt ástál körülöttem, ürt ástál belém. Megtörtem, beteg voltam, akarat nélkül, fegyverek nélkül, mint egy gyermek, aki sir az éjszakában. Ezt az órát választottad, hogy lesujts ráml. Nesztelen léptekkel, hátulról jöttél, mint az áruló, és tört döftél belém; rám uszítottad dühös ebedet, a szenvedélyt; elhagyott az erőm, tudtad, és nem birtam a harcot; a szenvedély leterített, mindenemből kifosztott, mindent beszennyezett, mindent elpusztított...

J'ai le dégoût de moi-même. Si je pouvais au moins crier ma douleur et ma honte! ou les oublier, dans le torrent de la force qui crée! Mais ma force est brisée, ma création desséchée. Je suis un arbre mort... Si je pouvais être mort! O Dieu, délivre-moi, romps ce corps et cette âme, arrache-moi à la terre, ne me laisse pas me débattre dans la fosse, ne me laisse pas agoniser sans fin! Je crie grâce ... Achève-moi!

Ainsi, la douleur de Christophe appelait un Dieu, à qui sa raison ne croyait pas.

Il s'était réfugié dans une ferme, isolée,²⁾ du Jura suisse. La maison, adossée aux bois, se dissimulait dans le repli d'un haut plateau bossué. Des renflements³⁾ de terrain la protégeaient des vents du Nord. Par devant, dévalaient des prairies, de longues pentes boisées; la roche brusquement s'arrêtait, tombait à pic; des sapins contorsionnés s'accrochaient sur le bord; des hêtres aux larges bras se rejetaient en arrière. Ciel éteint.⁴⁾ Vie disparue.⁵⁾ Une étendue abstraite, aux lignes effacées. Tout dormait sous la neige. Seuls, la nuit, dans la forêt, les renards glapissaient. C'était la fin de l'hiver. Hiver tardif. Interminable hiver. Lorsqu'il semblait fini, il recommençait toujours.

Cependant, depuis une semaine, la vieille terre engourdie sentait son coeur renaître. Un premier printemps trompeur s'insinuait dans l'air et sous l'écorce glacée. Des branches de hêtres étendues comme des ailes qui planent, la neige s'égouttait. Au travers du manteau blanc qui couvrait les prairies, déjà quelques fils d'herbe d'un vert tendre pointaient; autour de leurs fines aiguilles, par les déchirures de la neige, comme par de petites bouches, le sol humide et noir respirait. Quelques heures par jour, la voix de l'eau endormie dans sa robe de glace, de nouveau murmurait.

Undorodom magamtól. Ha csak ki tudnám kiáltani fájdalmamat és szégyenemet! vagy elfelejteni a teremtő erő áradatában! De akaratom megtört, teremtő erőm kiszáradt. Holt fa vagyok... Bár csak halott lehetnék! Ó isten, szabadíts meg, törd össze ezt a testet és ezt a lelket, szakassz el a földről, ne engedd, hogy a gödörben vergődjem, ne nyujtsd a haláltusát a végtelenig! Kegyelemért kiáltok... Végezz velem!

Igy hívta Christophe fájdalma az istent, akiben az esze nem hitt.

Visszavonult egy magányos majorságba, a svájci Jurában. A ház nekitámaszkodott az erdőnek s meglapult egy egyenetlen, magas fensík mélyedésében. A térszín hullámai megvédték az északi szelek ellen. Előtte rétek ereszkedtek völgynek, hosszú, erdős lejtők; a szikla hirtelen megtorpant, meredélybe hullott, görcsbe csavart fenyők kapaszkodtak a peremébe; széles karu bükkfák visszafelé hajlottak. Fakó égbolt. Semmi élet. Elvont kiterjedés, elmosott vonalakkal. Minden aludt a hó alatt. Egyedül a rókák csaholtak éjjel az erdőben. A tél vége felé járt. Lomha tél. Végetnemérő tél. Már-már távozni készült, s mindig újra kezdte.

Mégis, egy hét óta, a dermedt vén föld érezte, hogy a szive újra éled: valami csalogka kora tavasz settenkedett a légben és a fagyos kéreg alatt. A bükkfák ágairól, melyek lebegő szárnyakként terjeszkedtek, a hó csepegni kezdett. A rétet fedő fehér takaró alól kiütközött már néhány gyöngéd zöldszinű fűszál; a fű finom tűi közül, ahol szétszakadozott a hó, mint megannyi apró szájon keresztül, föllélekzett a nedves, fekete talaj. Nappal, néhány órán át, a jég ruhája alatt szendergő viz újra mormolni kezdett.

Christophe ne remarquait rien. Tout était le même pour lui. Il tournait indéfiniment dans sa chambre. Ou il marchait, dehors. Impossible de rester en repos. Son âme était écartelée⁶⁾ par les démons intérieurs. Ils s'entre-déchiraient. La passion, refoulée, continuait de battre furieusement les parois de la maison. Le dégoût de la passion n'était pas moins enragé; ils se mordaient à la gorge; et dans leur lutte, ils lacéraient le coeur. Et c'étaient en même temps le souvenir d'Olivier, le désespoir de sa mort, la hantise de créer qui ne pouvait se satisfaire, l'orgueil qui se cabrait devant le trou du néant. Tous les diables en lui. Pas un instant de répit. Ou s'il se produisait une trompeuse accalmie, si les flots soulevés retombaient un moment, il se retrouvait seul, et il ne retrouvait plus rien de lui: pensée, amour, volonté, tout avait été tué.

Créer! c'était le seul recours. Abandonner aux flots l'épave de la vie! Se sauver à la nage dans le rêve de l'art! . . . Créer! Il le voulait . . . Il ne le pouvait plus.

Après qu'eut passé l'ouragan, lorsqu'il chercha de nouveau la fontaine pour y boire, il ne trouva plus rien. Le désert. Pas un filet d'eau. L'âme était desséchée. En vain, il voulut creuser le sable, faire jaillir l'eau des nappes souterraines, créer à tout prix: la machine de l'esprit refusait d'obéir. Il ne pouvait pas évoquer l'aide de l'Habitude, l'alliée fidèle, qui, lorsque toutes les raisons de vivre nous ont fuies, seule tenace et constante, demeure à nos côtés, et ne dit pas un mot, et ne fait pas un geste, les yeux fixes, les lèvres muettes, mais, de sa main sûre qui ne frémit jamais, nous mène par la main au travers du défilé dangereux, jusqu'à ce que soient revenus la lumière du jour et le goût à la vie. Christophe était sans aide;

Christophe nem vett észre semmit. Minden mind-egy volt neki. Határozatlanul forgolódott szobájában. Vagy pedig künn járkált. Lehetetlen volt nyugodtan maradnia. Lelkét a belső démonok marcangolták. Egymást is szétszaggatták. A visszafojtott szenvedély dühösen tovább ostromolta a ház falait. A szenvedélytől való undor nem volt kevésbé haragos; torkon harapták egymást és küzdelmükben megtépték a szívet. És egyszerre támadt föl benne Olivier emléke, a halála fölött való kétségbeesés, az alkotás vágyának kísértése, mely nem tudott kielégülni, a büszkeség, mely fölágaskodott a megsemmisülés szakadéka előtt. Az összes ördögök benne tanyáztak. Egy pillanatig sem hagyták nyugton. Vagy ha csalóka szélcsönd keletkezett, ha a lázadó hullámok egy percre lecsillapultak, egyedül találta magát, és nem talált meg önmagából semmit: gondolat, szerelem, akarat, minden meg volt ölte.

Teremteni! ez volt az egyetlen menedék. Átengedni a hullámoknak az élet roncsait! Úszva menekülni, át a művészet álmába!... Teremteni! Ezt akarta... Ezt nem tudta többé.

Mikor elvonult az orkán, mikor újra kereste a forrást, hogy igyon belőle, nem talált semmit. A sivatag. Semmi víz-ér. A lélek kiszáradt. Hiába akarta fölászni a homokot, sugárba szökkenteni a földalatti tavak vizét, teremteni minden áron: a szellem gépezete megtagadta az engedelmességet. Nem tudta segítségül hívni a Szokást, a hű szövetségést, mely, mikor már az élet minden értelme elhagyott bennünket, egyedül hűségesen és állhatatosan mellettünk marad, nem szól egy szót sem, nem hadonászik, meredt szemmel, néma ajkkal, de biztos kezével, mely nem reszket soha, kézen fogva vezet bennünket veszélyes szurdokon keresztül, míg ki nem jutunk a napvilágra és az életkedvre. Cristophenak nem volt segítőtársa: és

et sa main ne rencontrait aucune main dans la nuit. Il ne pouvait plus revenir à la lumière du jour.

Ce fut l'épreuve suprême. Alors il se sentit aux limites de la folie.

Personne ne s'occupait de lui. Il habitait dans une aile de la maison, à l'écart. Il faisait lui-même sa chambre, — il ne la faisait pas, tous les jours. Il ne voyait pas un visage humain. Son hôte, un vieux paysan taciturne et égoïste, ne s'intéressait pas à lui. Que Christophe mangeât ou ne mangeât point, c'était son affaire. A peine prenait-on garde si, le soir, Christophe était rentré. Une fois, il se trouva perdu dans la forêt, enfoncé dans la neige jusqu'aux cuisses; il s'en fallut de peu qu'il ne pût revenir. Il cherchait à se tuer de fatigue,⁷⁾ pour ne pas penser. Il n'y réussissait pas.

Un seul être vivant semblait se soucier de son existence: un vieux chien Saint-Bernard, qui venait poser sa grosse tête aux yeux sanglants sur les genoux de Christophe, lorsque celui-ci était assis sur le banc devant la maison. Ils se regardaient longuement. Christophe ne le repoussait pas.

Il ne demandait qu'à se laisser prendre par ces yeux suppliants et somnolents, à leur venir en aide; il sentait là une âme emprisonnée, qui l'implorait.

Dans ce moment où il était détrem pé⁸⁾ par la souffrance, arraché tout vivant à la vie, châtré de l'égoïsme humain, il apercevait les victimes de l'homme, le champ de bataille où l'homme triomphe, sur le carnage des autres êtres; et son cœur était plein de pitié et d'horreur. Même au temps où il était heureux, il avait toujours aimé les bêtes; il ne pouvait supporter la cruauté à leur égard.

Nulle sentimentalité: il savait mieux que personne que la vie repose sur une somme de souffrances et de cruauté infinie; l'on ne peut vivre sans faire

a keze nem akadt semmi kézre az éjszakában. Nem tudott kijutni a napvilágra.

Ez volt a végső megpróbáltatás. Ekkor úgy érezte, hogy az örület szélén van.

Senki sem törődött vele. A ház egyik félreeső szárnyában lakott. Maga takarította a szobáját, — de nem mindennap tette. Nem látott egyetlen emberi arcot. A gazdája, vén hallgatólag és önző paraszt, nem törődött vele. Hogy Cristophe evett-e vagy nem evett, az ő dolga. Alig ügyeltek arra, vajjon esténként hazajött-e. Egyszer eltévedt az erdőben, combig bele-súlyedt a hóba; kevésbe mult, hogy nem tudott visszatérni. Kereste a kimerítő fáradtságot, hogy ne kelljen gondolkodnia. Nem sikerült.

Egyetlen élő lény látszott törődni a létezésével: egy vén Bernáthegyi kutya, aki rátette nagy fejét, vérbe futott szemeivel, Cristophe térdére, valahányszor ez leült a padra a ház elé. Hosszasan nézték egymást. Cristophe nem kergette el a kutyát.

Nem kívánt mást, mint hogy megejtsék ezek a kérő és álmos szemek, hogy a segítségükre siessen; érezte, hogy ott egy lélek ül bebörtönözve, amely hozzá esedezik.

Ebben az időben, mikor át meg átjárta a szenvedés, elevenen kitépve az életből, megkinozva az emberi önzéstől, észrevette az ember áldozatait, a harcteret, ahol az ember diadalmaskodik, más lények mérsárlásával; és a szíve megtelt szánsalommal és borzadással. Még boldogsága korában is mindig szerette az állatokat; nem tudta elviselni a velük szemben elkövetett kegyetlenkedéseket.

Semmi érzelmesség: mindenkinél jobban tudta, hogy az élet egy csomó szenvedésre és végtelen kegyetlenségre van alapítva; nem lehet élni, anélkül, hogy

souffrir. Il ne s'agit pas de se fermer les yeux et de se payer de mots. Il ne s'agit pas non plus de conclure qu'il faut renoncer à la vie, et de pleurnicher comme un enfant. Non. Il faut tuer pour vivre, s'il n'est pas d'autre moyen de vivre, pour l'instant. Mais l'effort perpétuel de l'homme doit être de diminuer la somme de la souffrance et de la cruauté: c'est le premier devoir humain.

Ces pensées, dans la vie ordinaire, restaient ensevelies au fond du coeur de Christophe. Il ne voulait pas y songer. A quoi bon? Qu'y pouvait-il? Il lui fallait être Christophe, il lui fallait accomplir son oeuvre, vivre à tout prix, vivre aux dépens des plus faibles... Ce n'était pas lui qui avait fait l'univers... N'y pensons pas, n'y pensons pas...

Mais après que le malheur l'eut précipité, lui aussi, dans les rangs des vaincus, il fallait bien qu'il y pensât. Avec l'emportement de sa puissante nature, il pénétrait jusqu'au fond de la tragédie de l'univers; il souffrait de toutes les souffrances du monde, il était comme un écorché. Il ne pouvait plus songer aux animaux sans un frémissement d'angoisse. Il lisait dans les regards de bêtes, il lisait une âme comme la sienne, une âme que ne pouvait pas parler; — mais les yeux criaient pour elle:

— Que vous ai-je fait? Pourquoi me faites-vous mal?

Hélas! Les carnages accomplis par l'homme sont si peu de chose, eux-mêmes, dans la tuerie de l'univers! Les animaux s'entre-dévorent. Les plantes paisibles, les arbres muets sont entre eux des bêtes féroces. Sérénité des forêts, lieu commun de rhétorique facile pour les littérateurs qui ne connaissent la nature qu'au travers de leurs livres!... Dans la forêt toute proche, à quelques pas de la maison, se livraient

szenvedést ne okozzunk. Nem arról van szó, hogy behunyjuk szemünket és szavakkal fizettessük ki magunkat. Arról sincs szó, hogy azt a következtetést vonjuk: le kell mondani az életről és sirdogálni, mint egy gyermek. Nem. Ölni kell, hogy élhessünk, ha ez-idszerint nincs más módja a megélhetésnek. De az embernek állandóan arra kell törekednie, hogy a szenvedés és a kegyetlenség summáját csökkentse: ez a legelső emberi kötelesség.

Ezek a gondolatok a mindennapi életben eltemetve maradtak Cristophe szíve mélyén. Nem akart rá gondolni. Minek? Mit tehetett volna? Neki Cristophenak kellett maradnia, neki be kellett teljesítenie munkáját, élnie minden áron, élnie a gyöngébbek rovására... Nem ő volt, aki a világegyetemet alkotta... Ne gondoljunk vele, ne gondoljunk vele.

De miután a balszerencse őt is letaszította a legyőzöttek sorába, most neki is gondolkodnia kellett róla. Hatalmas természetének lendületével elhatolt egészen a világegyetem tragédiájának a gyökeréig: a világ minden szenvedéseit szenvedte, mintha élve megnyuzták volna. Nem tudott gondolni az állatokra, hogy szorongó remegés ne fogta volna el. Olvasott az állatok pillantásában, kiolvasott belőle egy lelket, mint az övé, egy lelket, mely nem tudott beszélni, — de helyette a szemek kiáltottak:

— Mit vétettem neked? Miért bántasz engem?

Sajnos, az ember által elkövetett mészárlások nagyon is elenyésznek a világegyetem öldöklései közt. Az állatok egymást falják. A békés növények, a néma fák egymás között olyanok, mint a vadállatok. Erdők csöndje, kényelmes retorikai közhely olyan írók számára, akik a természetet csak könyveiken keresztül ismerik!... A közeli erdőben, néhány lépésre a háztól, rettentő küzdelem folyik. A gyilkos bükkök rá-

des luttes effrayantes. Les hêtres assassins se jetaient sur les sapins au beau corps rosé, enlaçaient leur taille svelte de colonnes antiques, les étouffaient. Ils se ruaient sur les chênes, ils les brisaient, ils s'en forgeaient des béquilles. Les hêtres-Briarées⁹⁾ aux cent bras, dix arbres dans un arbre! Ils faisaient la mort autour d'eux. Et quand, faute d'ennemis, ils se rencontraient ensemble, ils se mêlaient avec rage, se perçant, se soudant, se tordant, comme des monstres antédiluviens.

Plus bas les acacias, partis de la lisière, étaient entrés dans la place, attaquaient la sapinière, étreignaient et griffaient les racines de l'ennemi, les empoisonnaient de leurs sécrétions. Lutte à mort, où le vainqueur s'emparait à la fois de la place et des dépouilles du vaincu. Alors, les petits monstres achevaient l'oeuvre des grands. Les champignons, venus entre les racines, suçaient l'arbre malade, qui se vidait¹⁰⁾ peu à peu. Les fourmis noires broyaient le bois qui pourrissait. Des milliers d'insectes invisibles rongeaient, perforaient, réduisaient en poussière ce qui avait été la vie... Et le silence de ces combats!... O paix de la nature, masque tragique qui recouvre le visage douloureux et cruel de la Vie!

Les jours passèrent. Christophe sortit de là, comme vidé de sa vie.¹¹⁾ Il persistait pourtant à se tenir debout, il sortait, il marchait. Heureux ceux qu'une race forte soutient, dans les éclipses¹²⁾ de leur vie! Les jambes du père et du grand père portaient le corps du fils, tout prêt à s'écrouler; la poussée des robustes ancêtres soulevait l'âme brisée: tel le cavalier mort, que son cheval emporte.

Il allait, par un chemin de crête, entre deux ravins; il descendait l'étroit sentier aux pierres aiguës, entre lesquelles serpentaient les racines noueuses de petits chênes rabougris; sans savoir où il allait, et plus

vetik magukat a rózsás testü, gyönyörű fenyőkre, átölelik antik oszlopokhoz hasonló karcsu dérekukat, megfojtják őket. Neki rontanak a tölgyeknek, széttördelik őket, mankókat gyártanak maguknak belőlük. A Briareus-bükkfák száz karjukkal, tíz fa egy fában! Ontják a halált maguk körül. És mikor ellenség hijján egymással találkoznak, dühösen összezsapnak, áttörnek egymáson, összeforradnak, megcsavarodnak, mint vizözön előtti szörnyetegek.

Lejebb, megindulva az erdő széléről, az akácfák léptek a küzdőterre, megtámadták a fenyvest, szorongatták és marcangolták az ellenség gyökereit, megmérgezték váladékukkal. Halálos küzdelem, melyben a győztes nemcsak a helyet foglalja el, hanem a legyőzött holttestét is. Azután a kis szörnyetegek bevégzik a nagyok munkáját. A gombák kibujnak a gyökerek között, szivják a beteg fát, mely lassanként kiszárad. A fekete hangyák morzsolják a korhadó fát. Láthatatlan rovarok ezrei rágják, furják, porrá őrlik, ami az élet volt... És a harcok némasága!... Ó természet békéje, tragikus álarc, mely eltakarja az Élet fájdalmas és kegyetlen ábrázatát!

Multak a napok. Cristophe úgy került ki ebből a küzdelemből, mint akit megfosztottak életétől. Mégis rendületlenül megállott a lábán, kijárt, sétált. Boldogok, kiket egy erős faj fönn tart életük válságos óráiban. Az apa és a nagyapa lábai hordják a fiu testét, amely már-már kész összeomlani; a robusztus ősök ereje fölemelte a megtört lelket: mint a halott lovag, akit tovább visz a lova.

Christophe egy gerincösvényen haladt két szakadék között; ment lefelé a szűk ösvényen, hegyes kavicson, melyek között apró, korcs tölgyek göcsös gyökerei kigyóztak; nem tudta, merre megy, és mégis

sûr de ses pas que si une volonté lucide l'eût mené. Il n'avait pas dormi; à peine avait-il mangé depuis plusieurs jours. Il avait un brouillard devant les yeux. Il descendait vers la vallée.

C'était la semaine de Pâques. Jour voilé. Le dernier assaut de l'hiver était vaincu. Le chaud printemps couvrait. Des villages d'en bas, les cloches montèrent. De l'un d'abord, blotti ainsi qu'un nid, dans un creux, au pied de la montagne, avec ses toits de chaumes bariolés, revêtus de mousse épaisse, comme du velours. Puis, d'un autre, invisible, sur l'autre versant du mont. Puis, d'autres dans la plaine, au delà d'une rivière. Et le bourdon, très loin, d'une ville qui se perdait dans la brume. Christophe s'arrêta. Son cœur était près de défaillir. Ces voix semblaient lui dire :

— Viens avec nous. Ici est la paix. Ici, la douleur est morte. Morte, avec la pensée. Nous berçons l'âme si bien qu'elle s'endort dans nos bras. Viens, et repose-toi, tu ne t'éveilleras plus.

Comme il se sentait las! Qu'il eût voulu dormir!... Mais il secoua la tête, et dit :

— Ce n'est pas la paix que je cherche, c'est la vie.

Il se remit en marche. Il parcourait des lieues, sans s'en apercevoir.

Au débouché d'un bois, il se trouva près d'un village. Il rebroussa chemin: la vue des hommes lui faisait mal. Il ne put éviter pourtant de passer près d'une maison isolée; elle était adossée au flanc de la montagne, elle ressemblait à un sanatorium; un grand jardin, exposé au soleil, l'entourait; quelques êtres erraient à pas incertains par les allées sablées. Christophe n'y prit pas garde; mais à un détour du sentier, il se trouva face à face avec un homme aux yeux pâles, figure grasse et jaune, qui regardait devant lui, affaissé sur un banc, au pied de deux peupliers. Un autre

biztosabban haladt, mintha világos akarat vezette volna. Nem aludt; napok óta alig evett valamit. Szeme előtt köd uszott. Ment lefelé a völgybe.

Husvét hete volt. Borult nap. A tél utolsó támadása megdőlt. A meleg tavasz már ott lappangott. A lenti falvakból harangszó szállt fölfelé. Először az egyikből, mely fészekként gubbasztott egy mélyedésben a hegység lábánál, tarka szalmatetőivel, miket sűrű moha fődött, mintha bársony volna. Azután egy másikkól, melyet nem lehetett látni, mert a hegy tulsó lejtőjén feküdt. Azután a többiekből, a sikságon, a folyón túl. És egészen a távolból egy város öregharangja hallatszott, mely elveszett a ködben. Christophe megállott. A szíve közel volt a kétségbeeséshez. Ezek a hangok mintha azt mondták volna neki:

— Jöjj velünk. Itt a béke. Itt a fájdalom halott. Meghalt a gondolattal. Mi oly jól elringatjuk a lelket, hogy elszunnyad karjainkban. Jöjj és pihenj le, nem ébredsz föl többé.

Milyen fáradtnak érezte magát! Hogy szeretett volna aludni! ... De megrázta a fejét és azt mondta:

— Nem a békét keresem, hanem az életet.

Ujra megindult. Mérföldeket ment, anélkül, hogy észrevette volna.

Kibukkanva az erdőből, egy falu közelében találta magát. Visszafordult: az emberek látása rosszul esett neki. Mégsem kerülhette el, hogy egy magányos ház mellett el ne haladjon; nekitámaszkodva a hegyoldalnak olyan volt, mint egy szanatorium; napsütéses nagy kert vette körül; a fővényes utakon néhány lény imbolygott bizonytalan léptekkel. Christophe nem ügyelt rájuk; de az ösvény egy fordulójánál, szembetalálkozott egy sápadt szemű, sárgás, kövérarcu férfival, aki maga elé bámult, egy padra dőlve két nvárfa tövében. Egy másik ember ült mellette; mindketten

homme était assis, auprès; ils se taisaient, tous deux. Christophe les dépassa. Mais après quatre pas, il s'arrêta: ces yeux lui étaient connus. Il se retourna. L'homme n'avait pas bougé, il continuait de fixer, immobile, un objet devant lui. Mais son compagnon regardait Christophe, que lui fit signe. Il vint.

— Qui est-ce? demanda Christophe.

— C'est un pensionnaire de la maison de santé, dit l'homme, montrant l'habitation.

— Je crois le connaître, dit Christophe.

— C'est possible, fit l'autre. Il était un écrivain très connu en Allemagne.

Christophe dit un nom. — Oui, c'était bien ce nom-là.

Il s'approcha du banc. Il contempla avec pitié la blême figure du vaincu, les grosses paupières qui retombaient sur les yeux. Le fou ne semblait pas savoir que Christophe était là. Christophe l'appela par son nom, lui prit la main, — la main molle et humide, qui s'abandonnait, comme une chose morte; il n'eut pas le courage de la garder dans sa main. L'homme leva vers Christophe ses yeux chavirés, puis se remit à regarder devant lui, avec son sourire hébété. Christophe demanda:

— Qu'est-ce que vous regardez?

L'homme, immobile, dit, à mi-voix:

— J'attends.

— Quoi?

— La Résurrection.

Christophe tressauta. Il partit précipitamment. La parole l'avait pénétré d'un trait de feu.

Il s'enfonça dans la forêt, il remonta les pentes, dans la direction de sa maison. Dans son trouble, il perdit le chemin; il se trouva au milieu des grands bois de sapins. Ombre et silence. Quelques taches de soleil d'un blond roux, venues on ne savait d'où, tom-

hallgattak. Christophe elment mellettük. De nem tett négy lépést, megállott: ezeket a szemeket ismerte. Visszafordult. Az ember nem moccant, tovább meredt mozdulatlanul egy előtte levő tárgyra. De a társa föl-nézett Christophera, aki intett neki. Odament.

— Ki az? kérdezte Christophe.

— Ennek a gyógyintézetnek a lakója, szólt az ember az épületre mutatva.

— Azt hiszem, hogy ismerem, szólt Christophe.

— Lehetséges, mondta a másik. Hirneves író Németországban.

Christophe mondott egy nevet. — Igen, igen, ez a név volt.

Odament a padhoz. Szánalommal nézte a beteg halvány arcát, a lecsukódó duzzadt szemhéjakat. Az örült ugylátszik nem vette észre, hogy Christophe ott volt. Christophe nevén szólította, megfogta a kezét, — a puha és nedves kezét, mely ernyedten engedett, mint egy élettelen tárgy; nem volt bátorsága, hogy tovább a kezében tartsa. Az ember Christophera emelte kifordult szemét, aztán megint maga elé meredt bárgy mosollyal. Christophe megkérdezte:

— Mit néz?

Az ember nem mozdult, csak halk hangon felelt:

— Várok.

— Mit?

— A Föltámadást.

Christophe összereződött. Sietve eltávozott. A szó úgy érte, mintha tűz csapott volna belé.

Belevetette magát az erdőbe, fölkapaszkodott a lejtőn a háza irányában. Zavarában elvétette az utat; a nagy fenyőerdő közepén találta magát. Árnyék és csönd. Nem tudni honnan, néhány vörös szőke fény-folt hullott az árnyék sűrűjébe. Christopheot megigéz-

baient dans les épaisseurs de l'ombre. Christophe était hypnotisé par ces plaques de lumière. Tout semblait nuit, autour. Il allait, sur le tapis d'aiguilles, butant contre les racines qui saillaient, comme des veines gonflées. Au pied des arbres, pas une plante, pas une mousse. Dans les branches, pas un chant d'oiseau. Les rameaux du bas étaient morts. Toute la vie s'était réfugiée en haut, où était le soleil. Bientôt, cette vie même s'éteignit.

Christophe entra dans une partie du bois que rongait un mal mystérieux. Des sortes de lichens longs et fins, comme des toiles d'araignées, enveloppaient de leurs résilles les branches de sapins rouges, les ligo-taient des pieds à la tête, passaient d'un arbre à l'autre, étouffaient la forêt. On eût dit¹³) des algues sous-marines aux tentacules sournoises. Et c'était le silence des profondeurs océaniques. En haut, le soleil pâlisait. Des brouillards, qui s'étaient insidieusement glissés au travers de la forêt morte, cernèrent Christophe. Tout disparut; il n'y eut plus rien. Pendant une demi-heure, Christophe erra dans le réseau de brume blanche, qui peu à peu se resserrait, noircissait, lui entraît dans la gorge; il croyait marcher droit, et il tournait en cercle sous les gigantesques toiles d'araignées qui pendaient des sapins étouffés; le brouillard, en les traversant, y laissait attachées des gouttes grelottantes. Enfin, les mailles se détendirent, une trouée se fit, et Christophe réussit à sortir de la forêt sous-marine. Il retrouva les bois vivants et la lutte silencieuse des sapins et des hêtres. Mais c'était toujours même immobilité. Ce silence qui couvait depuis des heures angoissait. Christophe s'arrêta pour l'entendre...

Soudain, ce fut au loin une houle qui venait. Un coup de vent précurseur se levait du fond de la forêt. Comme un cheval au galop, il arriva sur les cimes des

ték ezek a ragyogó korongok. Minden éjnek látszott körülötte. Ment a túleveles szőnyegen, belebotolva a kiugró gyökerekbe, melyek duzzadt ereknél látszottak. A fák tövében nem volt semmi növény, semmi moha. Az ágak közt semmi madárdal. Az alsó galyak elhaltak. Minden élet a magasba menekült, ahol a nap süttött. Nemsokára ez az élet is kihunyott.

Christophe az erdőnek egy olyan részébe jutott, melyet titokzatos betegség emésztett. Valami hosszú és finom moszat, mint a pókháló, elborította fonadékával a vörös fenyő galyait, összekötözte tetőtől talpáig, átment egyik fáról a másikra, megfojtotta az erdőt. Olyan volt, mint a tengeralatti alga alattomos csápjaival. És itt óceán mélységeinek csöndje uralkodott. A magasban, sápadozott a nap. A ködök, melyek lesve lopóztak a holt erdőn keresztül, bekerítették Christopheot. Minden eltűnt; nem volt többé semmi. Christophe egy félórán keresztül bolyongott a fehér köd szövedékében, mely összeszorult, elfeketült, a torkába hatolt; azt hitte, egyenes irányban haladt, pedig körben forgott az óriási pókhálók alatt, melyek a megfojtott fenyőkön lógtak; a köd, amint áthatolt rajtuk, reszkető csöppeket hagyott a fákon. Végre a háló szemei engedtek, nyílás támadt és Christophenak sikerült kijutnia a tengeralatti erdőből. Megtalálta az élő fákat és a fenyők meg a bükkök hallgatag harcterét. De még mindig ugyanaz a mozdulatlanság. A csönd, mely órák óta lappangott, egyre nyugtalanította. Megállt, hogy hallgassa...

Egyszerre, a távolból léghullám jött. Az erdő mélyéből szélroham emelkedett s jelezte közeledését. Mint a vágató ló érkezett meg a fák ormain, melyek

arbres qui ondulaient. Tel le Dieu le Michel-Ange,¹⁴⁾ qui passe dans une trombe. Il passa au-dessus de la tête de Christophe. La forêt et le coeur de Christophe frémirent. C'était l'annonciateur...

Le silence retomba. Christophe, en proie¹⁵⁾ à une terreur sacrée, hâtivement rentra, les jambes flageolantes. Sur le seuil de la maison, comme un homme poursuivi, il jeta un coup d'oeil inquiet derrière lui. La nature semblait morte. Les forêts qui couvraient les pentes de la montagne dormaient, appesanties sous une lourde tristesse. L'air immobile avait une transparence magique. Nul bruit. Seule, la musique funèbre d'un torrent — l'eau qui ronge le roc — sonnait le glas de la terre. Christophe se coucha, avec la fièvre. Dans l'étable voisine, les bêtes, inquiètes comme lui, s'agitaient...

La nuit. Il s'était assoupi... Dans le silence, la houle lointaine de nouveau se leva. Le vent revenait, en ouragan cette fois, — le *foehn*¹⁶⁾ du printemps qui réchauffe de sa brûlante haleine la terre frileuse qui dort encore, le *foehn* qui fond des glaces et amasse les pluies fécondes. Il grondait comme le tonnerre, dans les forêts de l'autre côté du ravin. Il se rapprocha, s'enfla, monta les pentes au pas de charge; la montagne tout entière mugit. Dans l'étable, un cheval hennit et les vaches meuglèrent.

Christophe, dressé sur son lit, les cheveux hérissés, écoutait. La rafale arriva, hulula, fit battre les volets, fit grincer les girouettes, fit voler des tuiles du toit, fit trembler la maison. Un pot de fleurs tomba et se brisa. La fenêtre de Christophe, mal fermée, s'ouvrit avec fracas. Et le vent chaud entra. Christophe le reçut en pleine face et sur sa poitrine nue. Il sauta du lit, la bouche ouverte, suffoqué. C'était comme si dans son âme vide se ruait le Dieu vivant.

La Résurrection!... L'air entraît dans sa gorge,

meghajoltak előtte. Ilyen Michelangelo istene, aki forgószelelben repül. Elhaladt Christophe feje fölött. Az erdő és Christophe szive összerездült. Ez volt a hirnök...

Ujra csönd lett. Christophe szent rémülettől űzve, sietve hazatért, remegő lábbal. A ház küszöbén, mint az üldözött, nyugtalan pillantással tekintett maga mögé. A természet mintha meghalt volna. A hegység lejtőit borító erdők aludtak valami nehéz szomorúság sulya alatt. A mozdulatlan lég babonásan tiszta volt. Semmi nesz. Egyedül a hegyipatak — a sziklát emésztő viz — gvászos zenéje zúgott mint a föld lélekarangja. Christophe lázzal dőlt ágynak. A szomszédos istállóban az állatok ép olyan nyugtalanok voltak, izegtek-mozogtak...

Éjszaka. Christophe elszunnyadt... A csöndben a távoli hullám megint fölemelkedett. A szél visszatért, ezuttal mint orkán — a tavaszi *foehn*, mely forró leheletével fölmelengeti a még alvó, fázós földet, a *foehn*, mely megolvasztja a jeget és termékeny esőket gyűjt. Mennydörgésként morajlott a szakadék tulsó oldalán levő erdőkben. Közeledett, megduzzadt, rohamlépésben megmászta a lejtőt; az egész hegység bömbölt. Az istállóban egy ló fölnyerített és a tehenek bögtek.

Christophe ágyában fölülve, fölborzolt hajjal hallgatta. A szélroham megérkezett, üvöltött, megrázta az ablakfedelet, megcsikorgatta a szélkakast, téglákat röpített le a tetőről, megreszkettette a házat. Egy virágcserep leesett és összetört. Christophe ablaka rosszul volt betéve, s nagy zajjal kicsapódott. És a meleg szél berontott. Christophe arca közepét és metelen mellét érte. Kiugrott az ágyból, nyitott szájjal, fuldokolva. Olyan volt, mintha üres lelkébe betört volna az élő Isten.

A Föltámadás!... A levegő behatolt a torkába, az

le flot de vie nouvelle le pénétrait jusqu'au fond des entrailles. Il se sentait éclater, il voulait crier, crier de douleur et de joie; et il ne sortait de sa bouche que des sons inarticulés. Il trébuchait, il frappait les murs de ses bras, au milieu des papiers que l'ouragan faisait voler. Il s'abattit, au milieu de la chambre, en criant:

— O toi, toi! Tu es enfin revenu!

*

— Tu es revenu, tu es revenu! O toi, que j'avais perdu!... Pourquoi m'as-tu abandonné?

— Pour accomplir ma tâche, que tu as abandonnée.

— Quelle tâche?

— Combattre.

— Qu'as-tu besoin de combattre? N'es-tu pas le maître de tout?

— Je ne suis pas le maître.

— N'es-tu pas Tout ce qui Est?

— Je ne suis pas tout ce qui est. Je suis la Vie qui combat le Néant. Je ne suis pas le Néant. Je suis le Feu qui brûle dans la Nuit. Je ne suis pas la Nuit. Je suis le Combat éternel; et nul destin éternel ne plane sur le combat. Je suis la Volonté libre, qui lutte éternellement. Lutte et brûle avec moi!

— Je suis vaincu. Je ne suis plus bon à rien.

— Tu es vaincu? Tout te semble perdu? D'autres seront vainqueurs. Ne pense pas à toi, pense à ton armée.

— Je suis seul, je n'ai que moi, et je n'ai pas d'armée.

— Tu n'es pas seul, et tu n'es pas à toi. Tu es une de mes voix, tu es un de mes bras. Parle et frappe pour moi. Mais si le bras est rompu, si la voix

uj élet árja átjárta a belekig. Ugy érezte, mintha megszakadna, kiáltani akart, kiáltani fájdalomtól és örömtől; és a szájából nem jött más, mint tagolatlan hang. Támolygott, karjával verte a falat, míg az orkán megtáncoltatta körülötte a papirlapokat. Elvágódott a szoba közepén és fölkiáltott:

— Ó te, te! Végre visszatértél!

*

— Visszatértél, visszatértél! Te, akit elvesztettem! ... Miért hagytál el engem?

— Hogy teljesítsem feladatomat, melyet te elhagytál.

— Milyen feladatot?

— A küzdelmet.

— Mi szükséged a küzdésre? Nem vagy-e mindennek az ura?

— Nem vagyok az.

— Nem vagy-e te a Minden, ami Van?

— Nem vagyok minden, ami van. Az Élet vagyok, mely harcol a Semmivel. Nem vagyok a Semmi. A Tűz vagyok, mely ég az Éjben. Nem vagyok az Éj. Az örök Küzdelem vagyok; és semmi örök végzet nem függ e küzdelem fölött. A Szabad Akarat vagyok, mely örökké küzd. Küzdj és égj velem!

— Le vagyok győzve. Nem vagyok többé jó semmire.

— Le vagy győzve? Elveszettnek tartod magad? Mások lesznek a győzők. Ne gondolj magadra, gondolj a hadseregre.

— Egyedül vagyok, csak magammal rendelkezem nincs hadseregem.

— Nem vagy egyedül, nemcsak magaddal rendelkezel. Te is az én hangom vagy, te is az én karom vagy. Beszélj és küzdj értem. De ha a kar eltörik, ha

est brisée, moi, je reste debout; je combats par d'autres voix, d'autres bras que le tien. Vaincu, tu fais partie de l'armée qui n'est jamais vaincue. Souviens-toi, et tu vaincras jusque dans la mort.

— Seigneur, je souffre tant!

Crois-tu que je ne souffre pas aussi? Depuis les siècles, la mort me traque et le néant me guette. Ce n'est qu'à coups de victoires que je me fraie le chemin. Le fleuve de la vie est rouge de mon sang.

— Combattre, toujours combattre?

— Il faut toujours combattre. Dieu combat, lui aussi. Dieu est un conquérant. Il est un lion qui dévore. Le néant l'enserme, et Dieu le terrasse. Et le rythme du combat fait l'harmonie suprême. Cette harmonie n'est pas pour tes oreilles mortelles. Il suffit que tu saches qu'elle existe. Fais ton devoir en paix, et laisse faire aux Dieux.

— Je n'ai plus de forces.

— Chante pour ceux qui sont forts.

— Ma voix est brisée.

— Prie.

— Mon coeur est souillé.

— Arrache-le. Prends le mien.

— Seigneur, ce n'est rien de s'oublier soi-même, de rejeter son âme morte. Mais puis-je rejeter mes morts, puis-je oublier mes aimés?

— Abandonne-les, morts avec ton âme morte. Tu les retrouveras, vivants, avec mon âme vivante.

— O toi qui m'as laissé, me laisseras-tu encore?

— Je te laisserai encore. N'en doute point. C'est à toi de ne me plus laisser.

— Mais si ma vie s'éteint?

— Allumes-en d'autres!

— Si la mort est en moi?

— La vie est ailleurs. Va, ouvre-lui tes portes.

a hang megszakad, én állva maradok; más hangokkal harcolok, más karokkal mint a tied. Legyőzve is része vagy a hadseregnek, melyet sohasem győztek le. Emlékezz, és győzni fogsz halálodig.

— Uram, annyit szenvedek.

— Azt hiszed, hogy én nem szenvedek szintén? Századok óta nyomon követ a halál, és les rám a semmi. Csak győzelmes csapásokkal tudok utat törni magamnak. Az élet folyója vörös az én véremtől.

— Küzdeni, mindig küzdeni?

— Mindig küzdeni kell. Az Isten maga is küzd. Az Isten hódító. Oroszlán ő, aki fölfal. A semmi szorongatja s Isten lesujtja a semmit. És a harc ritmusa adja a végső harmóniát. Ez a harmónia nem a te halandó füleid számára való. Elég, ha tudod, hogy létezik. Teljesítsd kötelességedet békében és bíz a többit az istenekre.

— Nincs több erőm.

— Énekelj azok számára, akik erősek.

— A hangom megtörött.

— Imádkozz.

— A szívem beszennyeződött.

— Tépd ki. Vedd az enyémet.

— Uram, semmi az embernek magát elfelejteni, halott lelkét eldobnia. De eldobhatom-e halottaimat, elfelejthetem-e szeretteimet?

— Hagyd el őket, meghaltak halott lelkeddel. Megtalálod őket az én élő lelkemmel.

— Ó te, aki elhagytál engem, hátha még egyszer elhagysz?

— Még egyszer elhagylak. Ne kételkedj felőle. Rajtad mulik, hogy ne hagyj el engem többé.

— De ha az életem kihunyt?

— Gyujts másokat.

— Ha a halál van bennem?

— Künn van az élet. Eredj, nyiss neki ajtót.

Insensé, qui t'enfermes dans ta maison en ruines! Sors de toi. Il est d'autres demeures.

— O vie, ô vie! Je vois . . . Je te cherchais en moi, dans mon âme vide et close. Mon âme se brise; par les fenêtres de mes blessures, l'air afflue; je respire, je te retrouve, ô vie!

— Je te retrouve . . . Tais-toi, et écoute.

*

Et Christophe entendit, comme un murmure de source, le chant de la vie qui revenait en lui. Penché sur le bord de sa fenêtre, il vit la forêt morte hier, qui dans le soleil et le vent bouillonnait, soulevée comme l'Océan. Sur l'échine des arbres, tels des frissons de joie, des vagues de vent passaient; et les branches ployées tendaient leurs bras d'extase vers le ciel éclatant. Et le torrent sonnait comme une cloche heureuse. Le même paysage, hier dans le tombeau, était ressuscité; la vie venait d'y rentrer, en même temps que l'amour dans le cœur de Christophe. Miracle de l'âme que la grâce a touchée! Tout revit autour d'elle. Le cœur se remet à battre. L'œil de l'esprit s'est rouvert. Les fontaines taries recommencent à couler.

Et Christophe rentra dans la bataille divine . . . Comme ses propres combats, comme les combats humains se perdaient au milieu de cette mêlée gigantesque, où pleuvent les soleils comme des flocons de neige que balaye l'ouragan! . . . Il avait dépouillé son âme. Ainsi que dans ces rêves où l'on est suspendu dans l'espace, il se sentait planer au-dessus de lui-même, il se voyait d'en haut, dans l'ensemble des choses; et le sens de ses efforts, le prix de ses souffrances, d'un regard, lui apparurent. Ses luttes faisaient partie du grand combat des mondes. Sa déroute en était l'épisode d'un instant, aussitôt réparé. Comme il luttait pour tous, tous luttaient pour lui. Ils avaient part à ses épreuves, il avait part à leur gloire.

Esztelen, aki bezárkozol rombadőlt házadban! Lépj ki magadból. Vannak más hajlékok.

— Ó élet, ó élet! Látom... kerestelek téged magamban, üres és zárt lelkemben. A lelkem összetörik; sebeim ablakain keresztül bezudul a levegő; lélekzem, megtaláltalak, ó élet!

— Én is megtaláltalak... Hallgass és figyelj.

*

És Christophe hallgatta, mint a forrás csobogását, a beléje visszaköltöző élet dalát. Az ablak pere-mére hajolva, látta a tegnap még halott erdőt, mely a napfényben és szélben forrongott és hullámozott, mint az Óceán. A fák gerincén, megannyi örömmegés, fuvalatok futottak végig és a meghajlott ágak eksztázisban nyújtották karjaikat a ragyogó ég felé. A hegyipatak zengett, mint egy boldog harang. Ugyanaz a táj, tegnap még sirban, ma feltámadt; megjött az élet, és ugyanakkor a szeretet is Christophe szívébe költözött. Csodája a léleknek, melyet malaszt ért! Minden megújul körülötte. A szív ismét dobogni kezd. A lélek szeme megnyílik. A kiszáradt források megindulnak.

És Christophe beállott az isteni harcba... A saját küzdelmei, az emberi küzdelmek hogy elvesztek ebben a gigászi összecsapásban, melyben úgy hullottak a napok, mint a hópelyhek, melyeket az orkán elsöpör... Christophe kitépte a lelkét. Mint egy álomban, ahol az ember a térben lebeg, érezte, hogy önmaga fölött kering, látta magát a magasból, a dolgok összességében; és törekvéseinek az értelme, szenvedéseinek az ára egy szempillantás alatt világos lett előtte. Küzdelme részese lett a világok nagy harcának. Veresége pillanatnyi epizód volt, melyet rögtön helyrehozott. Minthogy a mindenségért küzdött, a mindenség küzdött ő érte. Része volt az ő megpróbáltatásában, része volt az ő dicsőségében.

— «Compagnons, ennemis, marchez sur moi, écrasez-moi, que je sente sur mon corps passer les roues des canons qui vaincront! Je ne pense pas au fer qui me laboure la chair, je ne pense pas au pied qui me foule la tête, je pense à mon Vengeur, au Maître, au Chef de l'innombrable armée. Mon sang sera le ciment¹⁷⁾ de sa victoire future...»

Dieu n'était pas pour lui le Créateur impassible, le Néron qui contemple, du haut de sa tour d'airain, l'incendie de la Ville que lui-même alluma. Dieu luttait. Dieu souffrait. Avec tous ceux qui luttent et pour tous ceux qui souffrent. Car il était la Vie, la goutte de lumière tombée dans les ténèbres, qui s'élargit, s'étend, par qui la nuit est bue. Mais la nuit est sans bornes, et le combat divin ne s'arrête jamais; et nul ne peut savoir quelle en sera l'issue. Symphonie héroïque, où les dissonances même qui se heurtent et se mêlent forment un concert serein! Comme la forêt de hêtres qui livre dans le silence des combats furieux, ainsi guerroyait la Vie dans l'éternelle paix.

Ces combats, cette paix, résonnaient dans Christophe. Il était comme un coquillage où l'Océan bruit. Des cris épiques passaient, des appels de trompettes, des rafales de sons, que menaient des rythmes souverains. Car tout se muait en sons dans cette âme sonore. Elle chantait la lumière. Elle chantait la nuit. Et la vie. Et la mort. Elle chantait pour ceux qui étaient vainqueurs dans la bataille. Elle chantait pour lui-même, vaincu et terrassé. Elle chantait. Tout était chant. Elle n'était plus que chant.

Son ivresse était telle qu'il ne s'entendait pas chanter. Comme les pluies de printemps, les torrents de musique s'engouffraient dans ce sol crevassé par l'hiver. Hontes, chagrins, amertumes, révélaient à présent leur mystérieuse mission: elles avaient décomposé la terre, et elles l'avaient fertilisée; le soc de la

—«Bajtárs, ellenség, taposs rám, törj össze, hadd érezzem testemen a győzelemre menő ágyuk kerekeit! Nem gondolok a vassal, mely fölszántja husomat, nem gondolok a lábbal, mely fejemre tapos, a Bosszulómra gondolok, az Urra, a megszámlálhatatlan hadsereg vezérére. A vérem lesz az eljövendő győzelem kovácsa . . .»

Az isten nem volt számára az érzéketlen teremtő, Néró, aki ércornya tetejéről nézi a város égését, melyet maga gyújtott föl. Az isten küzdött, az isten szenvedett. Mindazokkal együtt, akik küzdenek, mindazokért, akik szenvednek. Mert ő volt az Élet, a világosság cseppje, mely a sötétségbe hullott, mely tágul, terjed és fölissza az éjszakát. De az éjnek nincs határa és az isteni harc nem szűnik soha; és senki sem tudja, mi lesz a vége. Heroikus szimfónia, hol az összeütköző és egybeolvadó disszonanciák is nyugalmas hangversenyt alkotnak! Mint a bükkerdő, mely hangtalanul vad harcokat viv, úgy küzd az Élet is az örök békében.

Ezek a harcok, ez a béke visszhangot vertek Christopheban. Olyan volt, mint egy kagyló, melyben az Óceán zúg. Epikus kiáltások hangzottak, trombitajelek, hangok viharja, melyeket felsőbb ritmusok igazgattak. Mert minden hanggá változott ebben a zengő lélekben. Megénekelte a fényt. Megénekelte az éjt. És az életet. És a halált. Énekelt azokért, akik győztek a harcban. Énekelt önmagáért, aki le volt győzve és porba sujtva. Énekelt. Minden ének volt. Nem volt maga sem más, mint ének.

A mámore akkor volt, hogy nem hallotta a saját énekét. Mint a tavaszi esőt, a zene zuhatagát elnyelte a téltől megrepedezett talaj. Szégyen, bánat, keserűség föltárták most előtte titokzatos küldetésüket: fölbontották a földet, megtermékenyítették; a fájdalom ekevasa, feltépte a szívét és új forrásait

douleur, en déchirant le coeur, avait ouvert de nouvelles sources de vie. La lande refleurissait. Mais ce n'étaient plus les fleurs de l'autre printemps. Une autre âme était née.

Elle naissait, à chaque instant. Car elle n'était pas encore ossifiée et formée, comme seules sont les âmes parvenues au terme de leur croissance,¹⁸⁾ les âmes qui vont mourir. Elle n'était pas la statue. Elle était le métal en fusion. Chaque seconde faisait d'elle un nouvel univers. Christophe ne songeait pas à fixer ses limites. Il s'abandonnait à cette joie de l'homme qui, rejetant derrière lui le poids de son passé, part pour un long voyage, le sang jeune, le coeur libre, et respire l'air marin, et pense que le voyage n'aura jamais de fin.

A présent qu'il était visité de nouveau par la force créatrice qui anime le monde, la richesse du monde le prenait à la gorge, comme une extase. Il aimait. Et tout lui était «prochain», de l'herbe qu'il foulait à la main qu'il serrait. Un bel arbre, l'ombre d'un nuage sur la montagne, l'haleine d'une prairie apportée par le vent, la nuit, la ruche de ciel bourdonnante des essaims de soleils, ... c'était un tourbillon de sang ... il n'avait pas envie de parler, ni de penser, il n'avait plus envie que de rire et de pleurer et de se fondre dans cette merveille vivante.

Écrire, pourquoi écrire? Est-ce qu'on peut écrire l'indicible? ... Mais que cela fût possible ou non, il fallait qu'il écrivît. C'était sa loi. Les idées le frappaient, par éclairs, en quelque lieu qu'il fût, le plus souvent en promenades. Impossible d'attendre. Alors, il écrivait, avec n'importe quoi, sur n'importe quoi; et il eût été incapable souvent de dire ce que signifiaient ces phrases qui jaillissaient de lui, dans un élan irrésistible; et voici que pendant qu'il écrivait, d'autres idées lui venaient, et d'autres; et il écrivait, il écrivait,

nyitotta az életnek. A pusztia virágba borult. De nem a tavalyi tavasz virágai voltak. Egy más lélek született.

Született, folytonosan. Mert még nem csontosodott meg, még nem alakult ki, mint azok a lelkek, melyek növekvésüket befejezték, azok a lelkek, melyek halálra válnak. Nem volt még szobor. Olvadóban levő érc volt. Minden másodperc új mindenséget alkotott belőle. Christophe nem gondolt azzal, hogy határt szabjon magának. Átengedve magát az örömnél, mint az az ember, aki maga mögé hajítva múltjának terhét, hosszú utra indul, fiatal vérrel, szabad szívvél, és beszívja a tengeri levegőt, és azt gondolja, hogy az utazásnak nem lesz soha vége.

Most, hogy megint beléköltözött a teremő erő, mely megeleveníti a világot, a világ gazdagsága a tor-kát fojtogatta, mintha eksztázisban lett volna. Szeretett. És minden a «felebarátja» volt, kezdve a fűtől, melyet letaposott, a kézig, melyet megszorított. Egy szép fa, egy felhő árnyéka a hegyen, egy rét lehelete, melyet a szél elhozott, az éj, az égi méhkas, melyben napok rajai zümmögnek... a vére forrott... nem volt kedve beszélni, gondolkozni, csupán arra volt kedve, hogy nevéssen és sirjon és beleolvadjon ebbe az élő csodába.

Irni, minek irni? Le lehet-e irni a kimondhatatlant?... De akár lehet, akár nem, irnia kellett. Ez volt a törvénye. Az eszmék villámként csaptak belé, bárhol is tartózkodott, legtöbbször sétaközben. Lehetetlen volt várnia. Ekkor nekifogott az írásnak, bármivel, bármire; és sokszor képtelen lett volna megmondani, mit jelentenek ezek a frázisok, melyek ömlöttek belőle ellenállhatatlan lendülettel; és íme írásközben mind új meg új eszméi jöttek; és ő irt, irt, inge ujjjára, kalapja burkolatára; s bármily gyorsan irt, a

sur ses manches de chemise, sur la coiffe de son chapeau; si vite qu'il écrivît, sa pensée allait plus vite, il devait user d'une sorte de sténographie.

Ce n'étaient là que des notes informes. La difficulté commençait lorsqu'il voulait couler ces idées dans les formes musicales ordinaires; il faisait la découverte qu'aucun des moules anciens ne pouvait leur convenir; s'il voulait fixer ses visions avec fidélité, il devait commencer par oublier toute musique entendue, tout ce qu'il avait écrit, faire table rase de tout formalisme appris, de la technique traditionnelle, rejeter ces béquilles de l'esprit impotent, ce lit tout fait pour la paresse de ceux qui, fuyant la fatigue de penser par eux-mêmes, se couchent dans la pensée des autres.

Naguère, lorsqu'il se croyait arrivé à la maturité de sa vie et de son art, (en fait, il n'était qu'au bout d'une de ses vies et d'une de ses incarnations en art), il s'exprimait dans une langue préexistante à sa pensée; son sentiment se soumettait sans révolte à une logique de développement préétablie, qui d'avance lui dictant une partie de ses phrases et le menait docilement, par les chemins frayés, au terme convenu où le public l'attendait. A présent, plus de route, c'était au sentiment de la frayer lui-même; l'esprit n'avait qu'à suivre. Son rôle n'était même plus de décrire la passion, ou de l'analyser; il devait faire corps avec elle, il tâchait d'en épouser la loi intérieure.

Du même coup, tombaient les contradictions où Christophe se débattait depuis longtemps, sans vouloir en convenir. Car, bien qu'il fût un pur artiste, il avait mêlé souvent à son art des préoccupations¹⁹⁾ étrangères à l'art; il lui attribuait une mission sociale. Et il ne s'apercevait pas qu'il y avait deux hommes en lui: l'artiste qui créait, sans se soucier d'aucune fin immédiate, et l'homme d'action, raisonneur, qui

gondolata még sebesebben rohant, valami fajta gyorsírást kellett használnia.

Ezek csak alaktalan hangjegyek voltak. A nehézség ott kezdődött, mikor eszméit rendes zenei formákba akarta önteni; rájött, hogy a régi minták egyike sem felelt meg; ha látomásait hűségesen akarta lerögzíteni, akkor el kellett felejtienie minden eddig hallott zenét, mindent, amit írt; tabula rasát csinálnia minden eltanult formalizmusból, hagyományos technikából, eldobni a tehetetlenség szellemének mankóit, ezt az ágyat, mely azok tunyasága számára van vetve, akik kerülve az önálló gondolkodás fáradsalmait, mások gondolataiba fekszenek bele.

Valaha, mikor azt hitte, hogy elérte élete és művészete érettségét (a valóságban csupán egyik életének és egyik művészi megtestesülésének a tetején volt), olyan nyelven fejezte ki magát, mely a gondolata előtt létezett; az érzülete lázadás nélkül alávetette magát egy eleve megállapított fejlődés logikájának, mely előre diktálta neki frázisai egy részét és engedékenyen vezette tört utakon a megszokott célhoz, ahol a közönség várta. Most nem volt ösvény előtte, úgy érezte, hogy neki magának kell utat törnie; a szellem majd követni fogja. Nem az volt a szerepe többé, hogy leírja a szenvedélyt vagy elemezze; meg kellett testesülnie benne, megpróbálta, hogy magáévá tegye annak belső törvényét.

Ugyanakkor eltűntek az ellenmondások, melyekkel Christophe régóta küzdött, anélkül, hogy beismerte volna. Mert bár vérbeli művész volt, gyakran belevegnyített művészetébe olyan törekvéseket, melyek tőle idegenek voltak; társadalmi rendeltetést tulajdonított a művészetnek. És nem vette észre, hogy két ember lakozott benne: a művész, aki teremtet, nem törődve semmi közvetlen céllal, és a cselekvés embere, a gon-

voulait que son art fût moral et social. Ils se mettaient parfois l'un l'autre dans un étrange embarras. A présent que toute idée créatrice s'imposait à lui, avec sa loi organique, comme une réalité supérieure à toute réalité, il était arraché à la servitude de la raison pratique.

Certes, il n'abdiquait rien de son mépris pour l'immoralisme veule et dépravé du temps; certes, il pensait toujours que l'art impur et malsain est le dernier degré de l'art, parce qu'il en est une maladie, un champignon qui pousse sur un tronc pourri; mais si l'art pour le plaisir est la prostitution de l'art, Christophe ne lui opposait pas l'utilitarisme à courte vue de l'art pour la morale, ce Pégase sans ailes qui traîne la charrue.

L'art le plus haut, le seul digne de ce nom, est au-dessus des lois d'un jour: il est une comète lancée à travers l'Infini. Il se peut que cette force soit utile, il se peut qu'elle semble inutile ou dangereuse, dans l'ordre des choses pratiques; mais elle est la force, elle est le mouvement et le feu; elle est l'éclair jailli du ciel; et par là, elle est sacrée, par là elle est bienfaisante. Ses bienfaits peuvent être même de l'ordre pratique; mais ses vrais, ses divins bienfaits sont, comme la foi, de l'ordre surnaturel. Elle est pareille au soleil, dont elle est issue. Le soleil n'est ni moral, ni immoral. Il est Celui qui Est. Il éclaire la nuit des espaces. Ainsi, l'art.

Alors Christophe, qui lui était livré, eut la stupeur de voir surgir de lui des puissances inconnues, qu'il n'eût pas soupçonnées: tout autre chose que ses passions, ses tristesses, son âme consciente, mais une âme étrangère, indifférente à ce qu'il avait aimé et souffert, à sa vie tout entière, une âme joyeuse, fantasque, sauvage, incompréhensible. Elle le chevauchait, elle lui labourait les flancs à coups d'éperons. Et, dans

dolzkodó, aki azt akarta, hogy a művészete erkölcsi és szociális legyen. Ezek egymást néha különös zavarba hozták. Most, hogy minden teremtménye eszme uralkodott rajta a maga szerves törvényével, mint egy minden realitáson fölül álló realitás, fölszabadult a gyakorlati ész szolgásgájából.

Annyi bizonyos, hogy nem engedett a megvetésből, helyet kora gyöngé és romlott erkölcstelensége iránt anusított; bizonyos, mindig úgy gondolkozott, hogy a tisztátalan és beteg művészet a legalsó foka a művészetnek, gomba, mely rohadttörzsen hajt ki; de ha a mulatság számára való művészet nem más, mint a művészet prostitúciója, viszont Christophe nem szegezte ellene a rövidlátó erkölcs számára készült utilitarizmusát a művészetnek, ezt a szárnyatlan Pegázust, mely ekét vonzol.

A legirgasabb művészet, mely egyedül méltó e névre, fölötte állt a mindennapi törvényeknek: üstökös az, mely keresztül száguld a Végtelenen. Lehet, hogy ez az erő hasznos, lehet, hogy haszontalannak vagy veszélyesnek látszik a gyakorlati dolgok rendjében; mégis ez az erő, ez a mozgás, és ez a tűz; az égből fakadó világ ez; és ezért szent, ezért jótékony. Jótékony hatás lehet gyakorlati értékű is; mégis igazi, isteni jótéményei, mint a hit, természetfölöttiek. Hasonló a naphoz, melyből eredt. A nap sem erkölcsös, sem erkölcstelen. Az, ami Van. Megvilágítja a tér éjszakáit. Isten a művészet.

Ekkor Christophe, aki ennek szentelte magát, megdöbbenve látta, hogy ismeretlen erők támadnak benne, melyeket sosem sejtett volna: egészen más valami, mint a szenvedélyei, bánatai, tudatos lelke, hanem egy idegen lény, melynek közömbös volt, amit szeretett és szenvedett egész eddigi élete, egy vidám, szeszélyes, vad, érthetetlen lélek. Ez megnyergelte őt, és oldalát fölvezette farkantyujával. És azokban a

les rares moments où il pouvait reprendre haleine, il se demandait, relisant ce qu'il venait d'écrire :

— Comment cela, cela a-t-il pu sortir de mon corps ?

Il était en proie à ce délire de l'esprit, que connaît tout génie, à cette volonté indépendante de la volonté, « *cette énigme indicible du monde et de la vie* », que Goethe appelait « *le démoniaque* », et contre laquelle il restait armé, mais qui le soumettait.

Et Christophe écrivait, écrivait. Pendant des jours, des semaines. Il y a des périodes où l'esprit, fécondé, peut se nourrir uniquement de soi, et continue de produire, d'une façon presque indéfinie. Il suffit du plus délicat effleurement des choses, d'un pollen apporté par le vent, pour que les germes intérieurs, les myriades de germes lèvent et fleurissent. Christophe n'avait pas le temps de penser, il n'avait pas le temps de vivre. Sur les ruines de la vie, l'âme créatrice régnait.

Et puis, cela s'arrêta. Christophe sortit de là, brisé, brûlé, vieilli de dix ans, — mais sauvé. Il avait laissé Christophe, il avait émigré en Dieu.

Des touffes de cheveux blancs émergeaient brusquement apparues dans la chevelure noire, comme ces fleurs d'automne qui surgissent des prairies en une nuit de septembre. Des rides nouvelles sabraient les joues. Mais les yeux avaient reconquis leur calme, et la bouche s'était résignée. Il comprenait, maintenant. Il comprenait la vanité de son orgueil, la vanité de l'orgueil humain, sous le poing redoutable de la Force qui meut les mondes. Nul n'est maître de soi, avec certitude. Il faut veiller. Car si l'homme s'endort, la Force se rue en nous et nous emporte. Dans quels abîmes ? Ou le torrent qui nous charrie, retire et nous laisse dans son lit à sec.

Il ne suffit même pas de vouloir, pour lutter. Il

ritka pillanatokban, mikor lélekzethez juthatott, ezt kérdezte magától, miközben átolvasta, amit épen írt:

— Hogy lehet ez, hogy tudott ez az én testemből származni?

Rabja volt annak a szellemi örületnek, melyet minden lángész ismer, annak az akarattól független akaratnak, «*a világ és az élet megnevezhetetlen rejtvényének*», melyet Goethe «*démoninak*» mondott és amely ellen hiába fegyverkezett, az mégis legyőzte.

És Christophe írt, írt. Napokon, heteken át. Vanak korszakok, mikor a megtermékenyült szellem egyedül, önmagából tud táplálkozni és folytonosan termel, szinte meghatározhatatlan módon. Elég a dolgok leggyöngébb érintése, valami himpor, melyet a szél hozott, hogy a benső magvak, a magvak miriádjai kicsirázzanak és virágozzanak. Christophenak nem volt ideje gondolkozni, nem volt ideje élni. Az élet romjain a teremő lélek uralkodott.

És aztán szünet állott be. Christophe összetörve került ki belőle, elégve, tiz évet öregedve, — de megmentve. Elhagyta Christophe-ot, emigrált az istenben.

Ősz csomók jelentkeztek egyszerre fekete hajában, mint azok az őszi virágok, melyek egy szeptemberi éjszakán fakadnak a réteken. Friss barázdák szabdalták orcáit. De a szemei visszanyerték nyugalukat, és szája megbékült. Most már megértette. Megértte gögjének hiuságát, az emberi gögnek hiuságát, annak az Erőnek félelmes ökle alatt, mely a világokat mozgatja. Senki sem ura önmagának egész biztonsággal. Virrasztani kell. Mert ha elszunnyadunk, az Erő megiramodik bennünk és magával ragad... micsoda mélységekbe? Vagy a hegyipatak, mely magával hurcol, elszikkad és szárazon hagy a medrében.

Még csak akarni sem elég arra, hogy harcoljunk.

faut s'humilier devant le Dieu inconnu, qui *flat ubi vult*,²⁰⁾ qui souffle quand il veut, où il veut, l'amour, la mort ou la vie. La volonté humaine ne peut rien sans la sienne. Une seconde lui suffit pour anéantir des années de labeur et d'efforts. Et, s'il lui plaît, il peut faire surgir l'éternel de la poussière et de la boue. Nul, plus que l'artiste qui crée, ne se sent à sa merci: car, s'il est vraiment grand, il ne dit que ce que l'Esprit lui dicte.

Et Christophe comprit la sagesse du vieux Haydn, se mettant à genoux, chaque matin, avant de prendre la plume... *Vigila et ora*. Veillez et priez. Priez le Dieu, afin qu'il soit avec vous. Restez en communion amoureuse et pieuse avec l'Esprit de vie.

*

Vers la fin de l'été, un ami parisien qui passait en Suisse découvrit la retraite de Christophe. Il vint le voir. C'était un critique musical, qui s'était toujours montré le meilleur juge de ses compositions. Il était accompagné d'un peintre connu, qui se disait mélomane et admirateur, lui aussi, de Christophe. Ils lui apprirent le succès considérable de ses oeuvres: on les jouait partout, en Europe. Christophe témoigna peu d'intérêt à cette nouvelle: le passé était mort pour lui, ces oeuvres ne comptaient plus. Sur la demande de son visiteur, il lui montra ce qu'il avait écrit récemment. L'autre n'y comprit rien. Il se demanda si Christophe était devenu fou.

— Pas de mélodie, pas de mesure, pas de travail thématique; une sorte de noyau liquide, de matière en fusion qui n'est pas refroidie, qui prend toutes les formes et qui n'en a aucune; ça ne ressemble à rien: des lueurs dans un chaos.

Christophe sourit:

Meg kell alázkodni az ismeretlen isten előtt, aki *flat ubi vult*, aki akkor fuj, amikor akar, ahol akar, szerelmet, halált vagy életet. Az emberi akarat semmire sem képes az övé nélkül. Egy másodperc elég neki, hogy megsemmisítse a munka és törekvések éveit. És ha neki tetszik, föl tudja támasztani az örökkévalót a porból és a sárból. Senki sem érzi jobban, mint a teremtető művész, hogy a kényének van kiszolgáltatva, mert ha igazán nagy, akkor nem mond mást, mint amit a Szellem neki sugall.

És Christophe megértette az öreg Haydn bölcsességét, aki térdre borult reggelenként, mielőtt tollat fogott volna... *Vigila et ora*. Virrassz és imádkozz. Imádkozz istenhez, hogy veled legyen. Légy szerető és kegyes közösségben az Élet Szellemével.

*

Nyár vége felé egy párisi barátja, ki Svájcba utazott, fölfedezte Christophe magánvát. Fölkereste. Zenekritikus volt, aki szerzeményei legjobb ítélőbirájának mutatkozott mindig. Egy ismert festő kísérté, aki zenerajongónak mondta magát és szintén bámulója volt Christophenak. Tudtára hozták neki, hogy milyen jelentős sikert értek el művei: mindenütt játszották őket Európában. Christophe kevés érdeklődést tanusított e hirre: a mult meghalt számára, ezek a művek nem számítottak többé. Látogatója kérésére megmutatta, amit újabban írt. Az nem értett semmit belőle. Azt kérdezte magától, vajjon Christophe megbolondult-e.

— Semmi melódia, semmi taktus, semmi thematikus munka; valami hig mag, még olvadásban levő anyag, mely nem keményedett meg, mindenféle alakot ölt és mégis formátlan; nem hasonlít semmire: villanások a chaoszban.

Christophe mosolygott:

— C'est à peu près cela, dit-il. «*Les yeux de chaos qui luisent à travers le voile de l'ordre . . .*»

Mais l'autre ne comprit pas le mot de Novalis.²¹⁾
(— Il est vidé, pensa-t-il.)

Christophe ne chercha pas à se faire comprendre.

Quand ses hôtes prirent congé, il les accompagna un peu, afin de leur faire les honneurs de sa montagne. Mais il n'alla pas bien loin. A propos d'une prairie, le critique musical évoquait des décors de théâtre parisien; et le peintre notait des tons, sans indulgence pour la maladresse de leurs combinaisons, qu'il trouvait d'un goût suisse, aigres et plates, à la Hodler;²²⁾ il affichait d'ailleurs, à l'égard de la nature, une indifférence qui n'était pas tout à fait simulée. Il feignait de l'ignorer.

— La nature! qu'est-ce que c'est que ça? Connais pas. Lumière, couleur, à la bonne heure. La nature, je m'en fous.²³⁾

Christophe leur serra la main et les laissa partir. Tout cela ne l'affectait plus. Ils étaient de l'autre côté du ravin. C'était bien. Il ne dirait à personne:

— Pour venir jusqu'à moi, prenez le même chemin.

Le feu créateur qui l'avait brûlé pendant des mois était tombé. Mais Christophe en gardait dans son coeur la chaleur bienfaisante. Il savait que le feu renaîtrait: si ce n'était en lui, ce serait autour de lui. Où que ce fût, il l'aimerait autant: ce serait toujours le même feu. En cette fin de journée de septembre, il le sentait répandu dans la nature entière.

Il remonta vers sa maison. Il y avait eu un orage. C'était maintenant le soleil. Les prairies fumaient. Des pommiers les fruits mûrs tombaient dans l'herbe humide. Tendues aux branches des sapins, des toiles d'araignées, brillantes encore de pluie, étaient pareil-

— Körülbelül ez az, mondotta. *«A chaosz szemei, melyek keresztülvillannak a rend fátyolán...»*

De a másik nem értette meg Novalis mondását.

(— Ez kiürült, gondolta magában.)

Christophe nem igyekezett magát megértetni.

Mikor a vendégek elbucsuztak, elkísérte őket egy kissé, hogy eleget tegyen az udvariasságnak, mellyel a hegységének tartozott. De nem ment nagyon messze. Egy rétnél a zenekritikus párisi színházi diszletekről emlékezett meg; és a festő megjegyzést tett a tónusokra, semmi elnézést nem tanusítva ügyetlen kombinációjuk iránt; svájci izlésűeknek, kesernyésnek és laposnak találta, Hodler-szerűnek; egyébként a természettel szemben tüntető közömbösséget mutatott, ami nem is volt egészen szinlelés. Ugy tett, mintha nem ismerné.

— A természet! mi az? Nem ismerem. Fény, szín, jól van. A természet, füttyülök rá.

Christophe kezét szorított velük és engedte őket távozni. Mindez már nem érintette. Azok a szakadék tulsó oldalán voltak. Jól volt így. Ő bizony nem mondja senkinek:

— Ha hozzám akarsz jönni, tedd meg ugyanazt az utat.

A teremtő tűz, mely hónapokon át égette, meglohadt. De Christophe a szívében őrizte jótékony melegét. Tudta, hogy a tűz megint föléled: ha nem benne, hát körülötte. Bárhol is legyen, ő azért nem kevésbé fogja szeretni: mindig ugyanaz a tűz lesz. És ezen a szeptemberi alkonyon úgy érezte, hogy ez a tűz az egész természetet elárasztotta.

Visszament a házába. Zivatar után volt. Most kisütött a nap. A rétek gőzöltek. Az almafákról a gyümölcs lehullott a nyirkos fűbe. A fenyőágakon kifeszített pókhálók még ragyogtak az esőtől, s hasonlóak voltak a mikénei szekerek antik kerekeihez. A

les aux roues archaïques de chariots mycéniens. A l'orée de la forêt mouillée, le pivoet secouait son rire saccadé. Et des myriades de petites guêpes, qui dansaient dans les rayons de soleil, remplissaient la voûte des bois de leur pédale d'orgue continue et profonde.

Christophe se trouva dans une clairière, au creux d'un plissement de la montagne, un vallon fermé, d'un ovale régulier, que le soleil couchant inondait de sa lumière: au milieu, un petit champ doré, blés tardifs, terre rouge, et joncs couleur de rouille. Tout autour, une ceinture de bois, que l'automne mûrissait: hêtres de cuivre rouge, châtaigniers blonds, sorbiers aux grappes de corail, flammes des cerisiers aux petites langues de feu, broussailles de myrtils aux feuilles orange, brun, amadou brûlé. Tel, un buisson ardent. Et du centre de cette coupe enflammée, une alouette, ivre de grain et de soleil, montait.

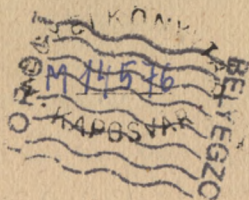
Et l'âme de Christophe était comme l'alouette. Elle savait qu'elle retomberait tout à l'heure, et bien des fois encore. Mais elle savait aussi qu'infatigablement elle remonterait dans le feu, chantant son tireli, qui parle à ceux qui sont en bas de la lumière des cieux.

nedves erdő szélén a harkály szaggatott kacagását hallatta. És az apró darazsak miriádjai a napsugarakban táncolva betöltötték az erdő boltozatát állandó és mély orgonabúgással.

Christophe egy tisztásra bukkant, egy hegyhajlat mélyén, zárt, szabályos ovális alaku völgyben, melyet a lenyugvó nap elárasztott fényével: a középén egy kis aranysárga vetés, elkésett gabona, vörös föld, és rozsdaszínű sás. Körülötte az erdő öve, melyet megérlelt az ősz: rézvörös bükk, szőke gesztenye, a berkenye korálszínű fürtei, a lángoló cseresznyelombok, mindmegannyi apró tűznyelv, az áfonya-cserje narancsszínű, barna, égetett mandula leveleivel. Mint egy égő csipkebokor. És e lobogó kehely közepéből fölszállt egy pacsirta, megmámorosodva a bogyóktól és a naptól.

És Christophe lelke olyan volt, mint a pacsirta. Tudta, hogy nemsokára le fog hullni, és még sokszor ezután. De tudta, hogy fáradhatatlanul föl fog szállni a tűzben, trilláit énekelve, melyek az egek ragyogásáról szólnak azoknak, akik lenn élnek.

Művelődési Központ

Jegyzetek.

1) megismertet; a francia *faire*-rel fejezi ki a műveltetést. — 2) elszigetelt. — 3) duzzadás. — 4) kioltott. — 5) eltünt. — 6) négyfelé tép. — 7) fáradással akarta ölni magát. — 8) vízben felold. — 9) *Briareus*, százkarú óriás a görög mithológiában. — 10) kiürült. — 11) kiürült belőle az élet. — 12) napfogyatkozás. — 13) azt mondaná az ember. — 14) célzás Michelangelo freskójára a római Sixtina mennyezetén. — 15) zsákmányaként, rabjaként. — 16) meleg déli szél. — 17) vakolat, cement. — 18) növekedésük végén. — 19) aggodalom, gond. — 20) latinul: fuj, ahol akar. — 21) Friedrich von Hardenberg, német romantikus író (1772—1801). — 22) modern svájci festő. — 23) durva kifejezés, rendesen ezt szokták használni helyette: je m'en fiche.

EDDIG MEGJELENTEK.

Angolul és magyarul:

Bret Harte: The Idyll of Red Gulch (47)

Chesterton: The Eye of Apollo (17)

Collins: A Pair of Gloves (11)

Dickens: The Sexton (7)

Dickens: The Black Veil (33)

Emerson: Art (45)

Gissing: A Man of his Day (39)

Jerome: Ready for Sea (29)

Kipling: The Butterfly (15)

Lamb: Shakespeare's Tempest (27)

Mark Twain: A Restless Night (23)

Pain Barry: The Window (25)

Poe: The Masque of the Red Death (5)

Wells: The Star (9)

Wells: The Red Room (37)

Wilde: The Happy Prince (1)

Wilde: The Modell Millionaire (13)

Wilde: The Selfish Giant (21)

Wilde: The Devoted Friend (31)

Wilde: The Remarkable Rocket (41)

Franciaul és magyarul:

Balzac: Le Bourreau (10)

Baudelaire: Petits Poèmes en Prose (14)

Courteline: La Loi sur les Chiens (35)

Daudet: Les Trois Messes Basses (30)

Farrère: Le Gardien de Cimetière (28)

France: La Messe des Ombres (8)

France: Le Jongleur de Notre-Dame (22)

France: Le Petit Soldat de Plomb (38)

France: La Descente de Marbode aux Enfers (46)

Gautier: Le Pied de Momie (12)

Gourmont: Mains de Reine (48)

Lemaître: La Sirène (6)

Maeterlinck: Sur la Mort d'un Petit Chien (18)

Maupassant: Deux Amis (16)

Maupassant: La Parure (3)

Maupassant: Première Neige (26)

Maupassant: Une vendetta (40)

Maupassant: Un duel (42)

Mérimée: Le Corse (Mateo Falcone) (24)

Zola: Le Paradis des Chats (32)

Olaszul és magyarul:

Boccaccio: Lisetta (4)

D'Annunzio: Cincinnato (20)

Fraccaroli: Il Capriccio di un Pomeriggio d'Estate (34)

Puccini: La carbonaia (44)

Németül és magyarul:

Hauff: Die Geschichte von Kalif Storch (36)

Hoffmann: Der Vampir (2)

Keller: Die Jungfrau als Ritter (19)

Oroszul és magyarul:

Puskin: Metelj (43)

Kétnyelvű Klasszikus Könyvtár.

Szerkeszti: Király György és Trócsányi Zoltán.

1. **Wilde:** A Boldog Herceg. (Angolból Honti R.)
2. **Hoffmann:** A vampír. (Németből Trócsányi Z.)
3. **Maupassant:** Az ékszer. (Franciából Baranyai Z.)
4. **Boccaccio:** Lizetta. (Olaszból Honti Rezső.)
5. **Poe:** A Vörös Halál álarca. (Angolból Király György)
6. **Lemaître:** A szirén. (Franciából Velledits L.)
7. **Dickens:** A sírásó. (Angolból Wildner Ö.)
8. **France:** Az árnyak miséje. (Franciából Lehel I.)
9. **Wells:** A csillag. (Angolból Király Gy.)
10. **Balzac:** A bohér (Franciából Siklóssy P.)
11. **Collins:** Egy pár keztyű. (Angolból Benedek M.)
12. **Gautier:** A mumia lába. (Franciából Zolnai B.)
13. **Wilde:** A minta-míllimos. (Angolból Honti R.)
14. **Baudelaire:** Kis költemények prózában. (Franciából Szabó L.)
15. **Kipling:** A pillangó. (Angolból Czobor B.)
16. **Maupassant:** Két barát. (Franciából Trócsányi Z.)
17. **Chesterton:** Apolló szeme. (Angolból Schöpflin Aladár.)
18. **Maeterlinck:** Egy kis kutya halálára. (Franciából Lányi S.)
19. **Keller:** A szent szűz mint lovag. (Németből Trócsányi Z.)
20. **D'Annunzio:** Cincinnato. (Olaszból Zambra A.)
21. **Wilde:** Az önző óriás. (Angolból Király Gy.)
22. **France:** Miasszonyunk bohóca. (Franciából Főth J.)
23. **Mark Twain:** Nyugtalan éj. (Angolból Reichard P.)
24. **Mérimee:** A korzikai. (Franciából Velledits L.)
25. **Pain Barry:** Az ablak. (Angolból Latzkó Hugó.)
26. **Maupassant:** Első hó. (Franciából Ignótus Pál.)
27. **Lamb:** Shakespeare „Vihar”-ja. (Angolból Plechl Béla.)
28. **Farrère Claude:** A temetőőr. (Franciából Laczkó G.)
29. **Jerome K. Jerome** Utrakészen (Angolból Király Gy.)
30. **Daudet:** Három csöndes mise. (Franciából H. Szendrői Irma.)
31. **Wilde O.:** Az odaadó barát. (Angolból Szabó Lőrinc.)
32. **Zola:** A macskák paradicsoma. (Franciából Komjáthy A.)
33. **Dickens:** A fekete fátyol. (Angolból Latzkó Hugó.)
34. **Fraccaroli:** Szeszélyes nyári délután. (Olaszból Ambrózy E.)
35. **Courteline:** A kutyatörvény. (Franciából Eckhardt Sándor)
36. **Hauff:** A golyakalifa története. (Németből Horvát H.)
37. **Wells:** A vörös szoba. (Angolból Mikes Lajos.)
38. **France:** A kis olomkatona. (Franciából Békés István.)
39. **Gissing:** Korának gyermeke. (Angolból Halász Gyula.)
40. **Maupassant:** Vértörszu. (Franciából Rozványi Vilmos.)
41. **Wilde:** A nevezetes rakéta. (Angolból Plechl B.)
42. **Maupassant:** A párbaj. (Franciából Kereszti J.)
43. **Puskin:** Hóvihar. (Oroszból Trócsányi Z.)
44. **Puccini:** A szenesasszony. (Olaszból Zambra G.)
45. **Emerson:** Művészet. (Angolból Rózsa Dezső.)
46. **France:** Marbod pokoljárása. (Franciából Király Györgyi.)
47. **Bret Harte:** A vörösvágási idill. (Angolból Reichard Piroksa.)
48. **Gourmont:** A királyné kezél. (Franciából B. Balogh Vilma.)